

HERMENEVS

6^e JAARGANG, AFL. 6 — 15 FEBRUARI 1934

Recordatio¹

Etsi longa dies fusco iam velat amicta
Quaecumque in memori condita corde iacent,
Etsi mens animi longe lateque vagata est
Multaque non libens munia siistinuit,
Ecquem praeteritae capiant oblivia vitae,
Cui cursum facilem sors prior attulerit
Nec non, quod propria vita sibi carius esset,
Donum praestiterit, mobilis illa nimis?
Cernimus in diversa vias discurrere nobis,
Unde fit ut maneat solus et aeger homo;
Tristi cum desiderio sedet ille relictus,
Aspiciens sedem perpetuo vacuum!
Seu licuit caro capiti ferre oscula summa
Supremumque vale dicere cum lacrimis,
Seu rabidum semper tacite tolerare dolorem
Angoremque ferum dissimulare vales:
Solis inardescit radiis ceu nubilus aether,
Sic procul effulget candida lux oculis,
Qua nox atra fugit, fugiunt tormenta doloris
Atque animo memori vita beata redit.

P. H. D.

Niet-classici over de klassieken

IV.

Nu mij gevraagd wordt kortelings uiteen te zetten, in hoeverre mijn denken en levensbeschouwing door de studie van de klassieken beïnvloed zijn, wil ik trachten te vergeten, dat een groot deel van mijn dagelijksch werk en denken op het gebied der Oudheid ligt. Immers, het is U, wanneer ik U goed heb begrepen, niet zoozeer te doen om te weten te komen wie zich met de Oudheid bezig houden,

---

¹ Secundum Volkeri canticum in fasciculo „De tuin van Epicurus”.

als wel òf en hoe de Oudheid doorwerkt in menschen van den tegenwoordigen tijd. Ik laat dus daar, dat de noodzaak van mijn werk mij telkens weer drijft naar dichters en wijsgeeren, religieuze monumenten en werken van kunst. Ik laat ook daar mijn persoonlijke voorkeur voor de wijsheid van Plato en sommige voorsocratische denkers, voor de diepten der Tragedie en de schoonheid der vaasteekeningen. Ik beperk mij tot „denken en wereldbeschouwing” en wat daarin „classiek” mocht zijn.

Mijn „denken en wereldbeschouwing” — als ze op die gewichtige namen aanspraak mogen maken, — zijn die van een christentheoloog. Dat beteekent voor mij, dat mijn denken en wereldbeschouwing israëlitisch georiënteerd zijn. Zoek ik mijn „geestelijke waarden” in de rechte lijn, dan kom ik bij Mozes, Jesaja en Job terecht, — niet bij Heraditus, Plato en Aeschylus. Ik ga zelfs verder: het israëlitisch denken en de Israëlitische wereldbeschouwing, inclusief het Nieuwe Testament, vormen voor mij niet maar een nog hooger, verhevener top in de menschelijke geschiedenis dan die der Grieken en Romeinen, — ze zijn van een andere orde. Moet ik Israël naast Griekenland als „hoogtepunt” zien, dan weet ik niet welke top hooger is, welk denken en welke wereldbeschouwing grooter invloed heeft gehad en strikter recht op dien invloed. Maar de zaak ligt anders: het israëlitisch denken brengt mij niet maar tot een hoogtepunt; het leidt mij tot de „Mitte der Geschichte”, tot het albeheerschende centrum, van waaruit de geschiedenis eerst als zoodanig begrepen kan worden. De berg Sion is cultureel en humanaan een hoogtepunt naast den Olympus, misschien wel een lager top. Maar hij geldt den geloovige als middelpunt der historische wereld.

Hieruit volgt, dat ik den invloed van het classieke denken op het mijne niet kan zoeken in de grieksche of hellenistische elementen in het christendom. Inzooover die er zijn — en ze nemen een breede plaats in, historisch en actueel — zijn ze er ten onrechte en moeten dan ook uit mijn christelijk denken worden uitgezuiverd. Ook kan ik de functie der classieke oudheid niet aanvullend zien, als een soort van complement van het christendom: christelijk geloof voor de ziel, humaniora voor den geest, of hoe men het zeggen wil. Ik acht dergelijke samenkoppelingen onnatuurlijk en onvruchtbaar.

Het zou nu kunnen schijnen alsof er in mijn denken, althans idealiter en normaliter, geen plaats voor het classicisme overblijft. Toch is dit geenszins het geval. Immers de classieke oudheid staat

— niet slechts in mijn onbeteekenend deuken — maar in dat der christelijke Kerk als het meest grandioze symbool van die Rijken, ten overstaan waarvan zij hare Verkondiging van het Rijk Gods uitspreekt en waarop zij die richt: het Rijk der natuur en dat der cultuur.

Laat mij het nog anders zeggen: de mensch betreedt door zijn geboorte het Rijk der natuur, door zijn eigen daad dat der cultuur, door Gods genade het Rijk Gods. Dat laatste is van beslissende beteekenis, het heft in zekeren zin de beide andere op: φύσις en menschelijke θείσις, worden te niet gedaan door de κρίσις Gods. Waar God stelt, is geen plaats meer voor het geboorteprocès der natuur of voor het stellen der menschelijke cultuur.

Toch blijven wij menschen natuurkinderen, geboren uit Moeder Aarde; cultuurmensen, die van Triptolemos den akkerbouw, wet en recht hebben geleerd. Willen wij, met de christelijke Kerk, ons zelf erkennen als schepping Gods, als het voorwerp van zijn herscheppende verlossingsdaad, dan hebben wij er geen belang bij natuur en cultuur te negeeren. Zulk een negatie zou schijn zijn, een poging over eigen schaduw te springen. God verlost ons immers juist als menschen, die aan natuur en cultuur deelhebben. Willen wij zijn doen verstaan, dan zullen wij ons zelve dus eerst als natuur- en cultuurmensen bewust moeten worden.

Daartoe nu kan de classieke oudheid ons helpen als geen andere openbaring van den menschelijken geest. Zij is het Monument van het Humanisme bij uitnemendheid. In de moderne wereld kan wellicht alleen Goethe naast haar worden gesteld, niet wat gewoonlijk Humanisme heet en eenzijdig intellectualistisch of romantisch geaard is. Ik mag dit nog met enkele voorbeelden toelichten.

Nergens als in Griekenland zijn zoo scherp de omtrekken geteekend van de gedaante der menschen en dingen. Homerus en Phidias hebben de heerlijkheid van de menschelijke gestalte ontdekt. En het gansche grieksche denken is vervuld van diepen eerbied voor de gestalte van alle wezens, voor den oneindig schoenen en goddelijken vorm der natuur (verg. W. F. Otto, *Die Götter Griechenlands*, 1929). Wie nu, met de christelijke Kerk, meent bij het gegeven zijn der wezens niet te mogen blijven staan, maar in hun geschapen zijn de hand Gods ontdekt, kan aan de Grieken niet voorbijgaan. Het beeld Gods kan alleen zien, wie het eigen beeld heeft ontdekt.

Nergens is als in Griekenland de goddelijke roes van den Eros be-

leefd. Ik denk aan de religie van Dionysos, aan Phaedrus en Symposium. In die prachtige hoofdstukken van Plato stijgt de mensch tot zijn hoogste hoogte, heilige waanzin sleept hem mee. Wie, met de christelijke Kerk, meent, dat Enthousiasmos niet tot God voert, wie in plaats van de Anamnese de genade, van den goddelijken Eros de van God gegeven Agape wil stellen, kan aan de Grieken niet voorbijgaan. Wie Joh. 3 : 16 en 1 Cor. 13 ten volle wil verstaan, moet Plato kennen. Wie zichzelf vernederen wil, moet weten, hoe hoog hij wel stijgen kan.

Nergens is als in Griekenland de geest verheven boven het lichaam. Nergens heeft de mensch zich zóó hoog verheven boven de gansche stoffelijke wereld, het eigen lichaam inclus. 2οι)πια (rijp)La. Wie, met de christelijke Kerk, meent, dat lichaam én geest door Gods hand geformeerd zijn, door Gods hand worden verlost; wie, met de Israëlieten, den mensch als één organisch geheel ziet, kan aan de Grieken niet voorbijgaan. Hij dient te weten tot welk een uiterste van hartstochtelijke abstractie hij in staat is, voor hij het waagt met de concreetheid Gods.

Ik sprak slechts over de Grieken: de Romeinen zijn de erfgenamen. Ik noemde slechts enkele dingen: ze staan voor vele. Ik scheen negatief: maar de negatie komt hier slechts van God, niet van mij of anderen. In het grieksche denken, dichten en vormen aanschouwt de mensch zichzelf. En het „Ken u zelf” is noodig om te komen tot het: Doorgrond mij en ken mij.

G. VAN DER LEEUW.

Hoogleraar in de theologie a.d. Universiteit te Groningen.

Tarentijnsche terracotta's in het Museum Scheurleer

Het is begrijpelijk, dat vele bezoekers zich voor de collectie terracotta-beeldjes uit Tarente in het Museum Scheurleer afvragen, wat hunne bestemming was en welke waarde dergelijke stukken voor ons hebben.

In de eerste plaats geldt dit voor de groote serie fragmenten van liggende figuren. (Fig. 1, 3, 6, 7). Gaarne maak ik dus gebruik van de gastvrijheid van de Redactie van dit tijdschrift, om daarover het een en ander mede te deelen.

Fig. 1. Liggende man, ± 530 v. Chr.

Fig. 3. Jongelingskop, fragm.
Liggende figuur, ± 400 v. Chr.

Fig. 2. Vrouwekop. Ionische invloed.
± 480 v. Chr.

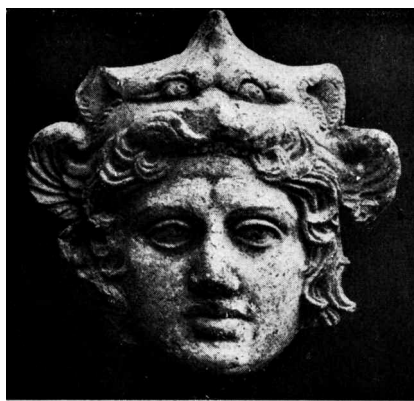

Fig. 4. Model voor een antefix,
de godin Bendis,
eerste helft IVde eeuw v. Chr.

Fig. 5. Vrouwekop,
eerste helft IVde eeuw v. Chr.

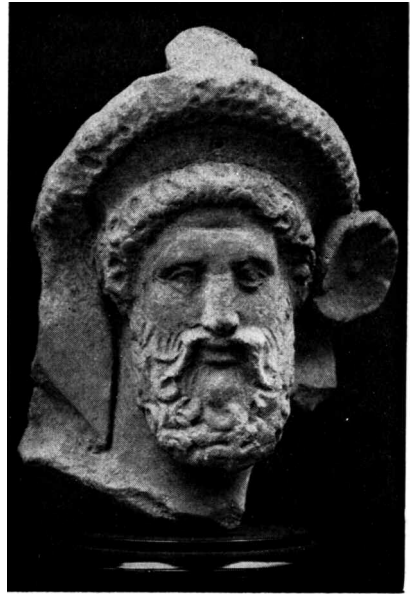

Fig. 6. Manskop, van een liggende
figuur, midden IVde eeuw v. Chr.

Fig. 7. Liggende man, met vrouw. Er achter kop van
een paard. Eerste kwart IIIde eeuw v. Chr.
Modern gietsel uit antieken vorm.

In de eerste plaats moet er op worden gewezen, dat deze fragmenten met zorg zijn uitgezocht uit een massa van duizenden van dergelijke stukken. Uit de groote hoeveelheid blijkt, dat deze soort van voorwerpen in zoo groote hoeveelheid zijn vervaardigd, dat zij gedurende een langen tijd en door een zeer groot deel van de bevolking gebruikt zijn. Daar zoo goed als geen wetenschappelijke rapporten bestaan over de wijze, waarop zij zijn gevonden (de eerste ontdekkingen geschiedden omstreeks 1880, de laatste in het begin dezer eeuw), moeten wij onze conclusies wat betreft hunne bestemming en hunne beteekenis uit onvolledige gegevens trekken. Daar wij weten, dat de stukken in kwestie in groote hoeveelheden bij elkander lagen, heeft men eerst gemeend met zg. favissae te doen te hebben (favissae zijn kuilen, waarin de priester bij de noodzakelijke, geregeld terugkeerende lediging van den tempel, de opgeruimde wijgeschenken begroef, na ze, voor zooveel noodig, eerst te hebben gebroken). Allerlei overwegingen hebben er echter langzamerhand toe geleid, om de overtuiging te doen postvatten, dat de liggende figuren boven op graven, dus als een soort monument, hebben gestaan. Men verwondere er zich niet over, dat dergelijke broze voorwerpen daartoe werden gebezigd: wij weten, dat ook vazen tot dat doel werden gebruikt.

Wat stelden deze liggende figuren voor? Wij moeten er de afbeelding in zien van den toestand, dien men den afgestorvene na zijn overlijden toewenschte. Welke deze was, is ons uit de Orphische leer bekend, die, zooals wij weten, reeds in de Vide eeuw v. Chr. in Tarente ingang gevonden heeft. Men hoopt, dat de doode in het hiernamaals zal aanliggen aan een feestmaal, hem door Dionysos bereid, in het genot van de gaven, die de god schenkt. De hoofdtooi met de lange linten, die sedert $\pm$ 490 v. Chr. optreedt, staat in verband met de heilige feestmaaltijden, die de ingewijden in de Orphische leer hielden. Vandaar de beker, die de meeste figuren in de hand houden; het geestelijke element wordt door de lier aangeduid. Wij weten, dat deze zeer materieele opvatting van de gelukzaligheid algemeen was, maar ook dat hoogere naturen dit gelukzalige samenzijn en die gaven in geestelijken zin opvatten. De bestemming der figuren verklaart ook de verscheidenheid in de details. Een ongehuwde man wordt als jongeling afgebeeld, de gehuwde gebaard; dikwijls vindt men naast den man ook vrouw en kind. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de vervaardigers der beeldjes zich niet

altijd strikt aan deze regels hielden. Een enkele maal geeft een paardekop een toespeling op den ridderstand van den gestorvene (Fig. 7). Daar nu de serie reikt van de 2de helft der Vide eeuw tot diep in de IIIde, geven dus deze figuren een beeld van het geloof in die periode. Daarnaast leeren zij ons de ontwikkeling van de kunst in dien tijd en dat — door hun groot aantal — op buitengewoon volledige wijze. Het belang van zulke figuren is duidelijk, wanneer men bedenkt, dat wij een groot deel van de Grieksche sculptuur alleen kennen uit copieën uit den Romeinschen Keizertijd.

Tot welke verrassende resultaten een studie onzer bescheiden fragmenten kan leiden, blijkt al dadelijk bij een onderzoek van de oudste typen. Wij zien daarin een sterken invloed van de kunst van het eiland Samos optreden. Wel wisten wij, dat dit eiland op artistiek gebied in de 2de helft der Vide eeuw een belangrijke rol had gespeeld, maar niet, dat zijn kunst tot in Zuid-Italië zich heeft doen gelden. Men zou kunnen vermoeden, dat de Samische terracotta's, die naar deze streken werden geëxporteerd, tot voorbeeld hebben gediend; waarschijnlijker is het echter, dat Samische artisten zich daar hebben gevestigd. De veranderingen op politiek gebied, veroorzaakt door de Perzische verovering van de Klein-Aziatische kust, zullen heel wat Grieken tot landverhuizing hebben genoopt. Het is in dezen tijd, dat de filosoof Pythagoras uit het Oosten vertrok en zich in Zuid-Italië metterwoon ging vestigen. Zijn jongere naamgenoot, de beeldhouwer, verkreeg — vermoedelijk omstreeks 480 v. Chr. — het burgerrecht in de stad Rhegium. Zonder twijfel heeft de stijl van dezen, in de Oudheid zoo beroemden, beeldhouwer in Zuid-Italië grooten invloed gehad. Ook de kunst, waarin men dezen meent te kunnen herkennen, vindt men in sommige slanke terracotta's terug. Interessant is, dat de stijl van Phidias in Tarente zoo sterk moet hebben ingewerkt. Zijn grootsche opvatting ontmoet men telkens bij deze figuren. Ook in dit geval zullen wij met verhuizing van artisten, in zijn school gevormd, te rekenen hebben. De groote economische achteruitgang van Athene in den tijd van den Peloponnesischen oorlog zal vele beeldhouwers er toe hebben gebracht, om in het zich in dezen tijd sterk ontwikkelende Tarente nieuwe woonplaatsen te zoeken. De invloed, die van deze mensen moet zijn uitgegaan, was van zeer langen duur. Nog tot diep in de IVde eeuw toe blijven er allerlei stijlelementen van de school van den grooten Attischen beeldhouwer in de Tarentijnsche kunst aan

te wijzen. Daarnaast treden invloeden van de kunst, die wij aan den Asklepiostempel in Epidauros aantreffen, op. Van de groote meesters tut het midden der IVde eeuw is Skopas meer vertegenwoordigd, dan Praxiteles. De krachtige, breede stijl van den eersten meester lag den Tarentijnen meer, dan de fijne gratie van den tweeden.

Wij weten, dat Lysippus langen tijd in Tarente gewerkt heeft: hij maakte voor deze stad zijn beroemden colossus van Herakles, uitrustend na het reinigen van de stallen van Augias. Geen wonder, dat ook zijn gespierde en bewegelijke kunst in Tarente weerklink vond. Deze korte opmerkingen mogen volstaan, om het groote belang van deze terracotta's voor de kennis van de ontwikkeling der Grieksche beeldhouwkunst te illustreeren.

Typisch voor Tarente zijn ook de jongelingen op een dolfijn gezeten. Omtrent diens betekenis liepen de meeningen sterk uiteen. Er moet een der stichters van Tarente, Phalantos of Taras, bedoeld zijn, omdat van ieder het verhaal ging, dat hij, door een dolfijn gedragen, geland was. Het is interessant, dat dergelijke verhalen telkens opnieuw opduiken, want nog voor enkele jaren werd door een Europeesch stoomschip een man uit zee gered van wien de bevolking weldra verhaalde, dat hij op een dolfijn zittend was gevonden. Het geloof aan de helpende kracht van deze dieren is dus blijkbaar nog niet uitgestorven.

In den Hellenistischen tijd komt natuurlijk Eros met zijn moeder Aphrodite veel voor. De vereering voor de goden, wier afbeeldingen men vroeger in de Grieksche graven het meest aantreft: Demeter en Kore, vermindert. De Tarentijnsche Eroten onderscheiden zich van de gelijktijdige Grieksche door een zekere plompheid. De kracht van de Tarentijnsche kunstenaars lag nu eenmaal niet in het weergeven van het sierlijke; de beste geven altijd iets grootsch aan hun werk, bij de mindere krachten ontaardt dit in plompheid. Wanneer men bv. een moeder met kinderen vindt, dan is van het speelsche niets te bespeuren, moeizaam sleept de moeder zich voort onder den last van een der kinderen, terwijl hpt andere zwaar aan haar kleed hangt.

Evenals in Griekenland zelf, komen ook in Tarente veel figuren van jonge vrouwen voor. Vroeger heeft men er zich weleens over verwonderd, dat dergelijke elegante figuurtjes in graven voorkwamen; wij begrijpen nu, dat men uit traditie voortging beeldjes met den doode te begraven, maar er niet aan hechtte, dat zij, zooals de

oudere in houding en gebaar uitdrukten, beschermgodinnen of dienaressen weergaven. Wel is tekenend, dat deze beeldjes zoo dikwijls opzettelijk werden gebroken, ten einde ze voor den levende ongeschikt en voor den doode geschikt te maken. Voor een doode kon alleen een „dood” d.w.z. gebroken voorwerp dienstig zijn. Dikwijls zijn dan ook de deelen der figuren aan de verschillende uiteinden van het graf gevonden.

Behalve de tot nu toe vermelde figuren van betrekkelijk kleine afmeting, heeft men in Tarente ook vrij groote beeldjes uitterra-cotta gemaakt. Helaas zijn daarvan slechts de koppen bewaard gebleven. Onder de vrouwekoppen zijn er twee uit de periode tusschen 480 en 460 v. Chr., die de twee hoofdrichtingen der Grieksche kunst in dien tijd, de Ionische en de Peloponnesische (vooral Argivische) voortreffelijk vertegenwoordigen. Bij de een spreekt het charme van de fijnbeschaafde, elegante vrouw sterk tot ons (Fig. 2), bij de andere treedt het stugge, weinig intelligente element op den voorgrond. De groote kracht der Argivische school: het vereenvoudigen en het streven naar monumentaliteit, komt in een dergelijken kop niet zoo duidelijk uit. Een andere kop wil in zijn groote vormen en zijn beschildering met wit en geel het effect van een beeld in goud en ivoor nabootsen. Hier is gelukkig van de beschildering nog zoo veel bewaard, dat zij de artistieke werking kan ondersteunen. Gewoonlijk is dit niet het geval, hetgeen dubbel te betreuren is, wanneer men bedenkt, hoeveel waarde alle Grieksche beeldhouwers er aan gehecht hebben. In de collectie bevindt zich o.a. het model voor een vrouwekop met een leeuwenhelm op, kort vóór het midden der IVde eeuw (Fig. 4). Op dit stuk zijn de kleuren bijna in haar oorspronkelijke kracht bewaard. Wij zien daaruit, hoe de wangen gedeeltelijk wit, gedeeltelijk roodachtig, de haren bruin en de oogen in dezelfde kleur gegeven zijn. Prachtig contrasteert het gelaat met de blauwachtige tint van de vleugels, die aan den hoofdtooi zijn bevestigd. Het stuk zal een model zijn geweest voor antefixen, d.w.z. opstaande platen met relief versierd, waarmede de halfcylindervormige dakpannen van een tempel aan de voorzijde werden afgesloten. Van zulke antefixen is er een groote serie in de verzameling. Zij begint niet lang na het midden der Vde eeuw v. Chr. met een typischen Medusakop met grooten mond en slagstanden. Wat later worden boven de haren kronkelende slangen aangebracht, de uitdrukking blijft even afschrikwekkend. Onder den invloed van de school van Phidias ontstaat het zg. edele type met strakke, rustige uitdrukking;

tegen het einde der Vde eeuw treedt dan het pathetische op. Naast deze algemeen Grieksche typen vindt men echter ook speciaal Tarentijnsche: eveneens tegen het einde der Vde eeuw zal de voorstelling zijn ontstaan van een vrouwebuste, waartegen een gevleugeld kind zit: bedoeld is de nimf Satyra met haren zoon Taras. De compositie is afgeleid van Aphrodite en haren zoon Eros, die op dergelijke wijze in dezen tijd herhaaldelijk worden gegroepeerd. Verder vinden wij de antefixen, waartoe de boven beschreven kop als model heeft gediend: het zal de godin Bendis zijn, die in wezen verwant was met Artemis en die speciaal in Thracië werd vereerd, maar wier eeredienst blijkens vele terracotta's ook in Tarente ingang gevonden heeft. Zooals wij uit de inleiding van Plato's Staat weten, werd deze godin ook in Athene vereerd; de monumenten leeren ons echter, dat het Attische type eenigszins van het in Tarente gebruikelijke verschilde.

Zooals men weet, begint het politieke verval van Tarente inde eerste helft der derde eeuw. Zelfs de hulp van Pyrrhus mocht tegenover de Romeinsche taatheid niet baten. Verschillende details schijnen er echter op te wijzen, dat in sommige kringen der Tarentijnsche bevolking ook na den politieken achteruitgang groote welvaart heerschte. De nieuwe toestand heeft blijkbaar — om een moderne uitdrukking te gebruiken — nieuwe markten voor de Tarentijnsche industrie en kunstnijverheid geopend. Specialiteiten meenen allerlei invloed van Tarente in Etrurië omstreeks dezen tijd te kunnen vaststellen. Men mag niet, zooals vroeger wel eens gedaan werd, aannemen, dat het met de Tarentijnsche kunst na de mislukking van Pyrrhus' hulp voorbij was. Ook de serie der terracotta's en ongetwijfeld die der vazen, loopt door. De tweede Punische oorlog brengt echter het einde. De verwoesting van Fabius Maximus Cunctator was grondig, de belangrijkste kunstwerken werden naar Rome medegenomen; wat er met de bevolking geschiedde, behoeft ik hier niet te beschrijven. Het was met dit belangrijke kunstcentrum voor goed gedaan. De Romeinsche haat, niet tevreden met een verwoesting van den tegenstander, heeft in zijn geschiedschrijving van Tarente alleen het beeld overgeleverd van een verwijfde stad, die in luxe uitmuntte: het was aan onzen tijd met zijn grondig archaeologisch onderzoek voorbehouden om dit eenzijdige beeld te rectificeren.

Ten slotte hebben de Tarentijnsche vondsten ons nog licht gegeven over de wijze, waarop de terracotta's werden vervaardigd. Er

zijn verscheidene vormen voor den dag gekomen, die voor ons het fabricatieproces volkomen hebben opgehelderd. Het was hoogst eenvoudig.

Eerst werd een model gemaakt, een beeldje, waar alle details bijzonder scherp waren aangegeven. Dit model werd gebakken, daarna werd een laag klei er omheen gedrukt, die dus de voorstelling negatief vertoonde. Nadat deze vorm gebakken was, kon men dien tot het maken van de beeldjes gebruiken. Hiertoe behoefde men slechts vochtige klei daarin te drukken en deze massa te laten drogen, zoodat zij kromp en gemakkelijk er uit kon worden genomen. Daarna werd het beeldje als men een goed stuk wilde maken, met een houtje bijgewerkt, dan gebakken en ten slotte gekleurd. Hierbij moet één ding worden bedacht. De gewone Tarentijnsche figuren bestaan slechts uit een voorzijde, de achterkant was ruwweg gladgestreken (Fig. 7 geeft een modern gietsel uit zulk een vorm weer). Alleen bij de bijzondere figuren volgde men een ander systeem. Hier werd voor vóór- en achterzijde een afzonderlijke vorm gemaakt, de afdrukken werden dan aan elkander geplakt met een dun laagje klei en daarna gebakken. Dit eenvoudige proces beheerschten de Tarentijnen met ongewone vaardigheid. Modellen voor koppen b.v. zijn kaalhoofdig; door toevoeging van verschillend haar kon men er, al naar men wenschte, een jongeling of een vrouw van maken, terwijl door het aanplakken van een baard er een geposeerde man uit werd. Bij de goede stukken geschiedde dit zoo behendig en werd met behulp van het modelleerhoutje zooveel afwisseling aangebracht, dat alleen bij zeer goed toezien duidelijk wordt, dat lietzelfde model voor zeer verschillend uitzijnde stukken gediend heeft; bij slechte exemplaren springt het echter dadelijk in het oog. Men ging nog verder. Voor sommige reliëfs maakte men kleine details afzonderlijk en voegde die in, wanneer men een onderdeel van de compositie wilde varieeren. Zoo zijn dus deze vormen bijzonder leerrijk voor een goed begrip van het artistieke niveau van het Grieksche handwerk. Zij laten ons zien hoe de artistieke begaafdheid van het ras in staat was zelfs de meest mechanisch aandoende wijze van vervaardigen het stempel van kunst op te drukken.

Als geheel beschouwd is een zoo groote reeks van terracottafiguren beter geschikt dan een verzameling van enkele groote beelden, om een begrip te geven van het artistieke en religieuse leven in een Grieksche stad en van de voortdurende wijzigingen, die het in den loop der eeuwen onderging.

's-Gravenhage.

C. W. LUNSLINGH SCHEURLEER.

Vaderlijke raadgevingen aan een jeugdig student in het jaar 1610

Het is niet algemeen bekend, dat in de Latijnsche brieven, in vroegere eeuwen tusschen mannen „van Wetenschap” gewisseld, dikwijls ook andere dan geleerde onderwerpen werden behandeld.

Een voorbeeld hiervan geven de brieven door Viglius van Aytta, in de jaren 1554—1561, gericht tot Joachim Hommerus, twee mannen, wier namen wij in den hieronder volgenden brief nog zullen aantreffen. Een hierin b.v. vaak herhaald onderwerp was de uithuwelijking van de nichtjes van Viglius, die wel getrouwd was, doch zelf geen kinderen heeft gehad. Zij, die zich voor dit onderwerp interesseeren, worden verwezen naar een lezing, door Mr. H. W. Tydeman over deze briefwisseling gehouden voor het Friesch Genootschap.¹ Wellicht, dat dit opwekt tot het lezen van die brieven zelf. De hieronder volgende brief is geschreven door Dr. Jacobus Bouricius mede namens zijn vrouw Bauck Buygers², hetgeen behalve uit den tekst blijkt uit haar medeonderteekening, en is gericht aan hun zoon Hector, die juist vertrokken is naar Leuven om daar zijn studiën te voltooien, gebruik makend van de rust tijdens het twaalfjarig bestand. De brief werd door mij aangetroffen in het familiearchief Sminia, eigendom van het Friesch Genootschap.

Het leek mij niet onaardig dit epistel onder de oogen te brengen van hen, die niet alleen de Latijnsche taal beoefenen doch ook student zijn geweest en dus de door hen ontvangen ouderlijke vermaningen kunnen vergelijken met die ruim drie eeuwen vroeger toege diend.

De schrijver, Jacobus Bouricius, werd omstreeks 1545 — de juiste datum is niet bekend — te Dokkum geboren. Ook hij heeft te Leuven gestudeerd, doch promoveerde te Bologna.

Nadat hij advocaat te Mechelen was geweest, keerde hij in 1572 naar zijn geboorteland terug: zijn naam is de eerste, die (1577) in het matriculum advocatorum van het hof van Friesland (aanwezig in het Rijksarchief) is opgeteekend. Later werd hij pensionaris van Leeuwarden.

¹ Gepubliceerd in de *Vrije Fries*, deel X (1865), blz. 152.

² Zij was eerder gehuwd geweest met Ocke van Graetnia en daarna met Hette van Aytta.

Zijn zoon Hector is in 1592 geboren uit zijn tweede huwelijk met Bauck Buygers. Het gezin woonde te Leeuwarden in Wckemahuis in de Sint Jacobsstraat; van dit huis is, voorzoover ik kon nagaan, niets bekend, behalve dat er nog bij hoorde een er tegenover gelegen „hovinghe offt ledighe plaetse”, die misschien als overtuin heeft dienst gedaan.

Hector studeerde eerst te Franeker en vertrok in Maart 1610 naar Leuven. Hij bezocht ook nog andere Universiteiten en promoveerde te Orieans. Te gelijk met den hieronder volgende brief schreef zijn vader er een aan zijn vriend Gregorius Hoppers te Brussel, waaruit blijkt, dat zijn zoon „decimum octavum annum agens” met eere de universiteit te Franeker verlaten heeft. Hij zendt nl. de stellingen „quarum ipse autor est” (sic), welke deze daar „publice, cum laude, defendit.”

Liever dan hier over te nemen wat diverse schrijvers over Hectors loopbaan verteld hebben, waarvan mij juist door deze brieven is gebleken, dat zij zich althans in enkele der jaartallen vergissen,¹ moge een uittreksel volgen uit een brief van Wiggle Buygers, een zoon van Hectors oom Pieter Buygers, waaruit nog eens blijkt, dat het in die kringen de gewoonte was de zoons naar het buitenland te zenden om hun opvoeding te voltooien.

Pieter Buygers kon er echter niet toe komen zijn zoon op deze wijze te „laeten reijsen om vat te ondervij enden”. Wel had hij hem dit beloofd, als zijn gezondheid verbeterd was, maar deze belofte had hij, gezond geworden, niet vervuld.

Wiggles vrienden zijn echter alle uit Leeuwarden weg en hij vat het plan op, dan maar zonder toestemming te gaan. Uit Sneek schrijft hij dan een brief aan zijn Moeder 2, slechts gedateerd 31 Juli, doch vermoedelijk van omstreeks 1590. Hierin beklaagt hij zich over de verbroken belofte van zijn Vader en schrijft, dat hij thuis, d5ördat „andere luijden van qualiteijt al te samen vat besochten”, „alleen ginck omdolen tot grote schaede”. Hij heeft ook onaangename ervaringen gehad van „verraders, die mij soo leeick en soo verradelicken hebben wtgestrecken”, zoodat het hem „niet moegelijck waer om voerhans langher thuijs te woenen”. Zijn Moeder moet Vader maar overtuigen dat hij niet anders kon en hem bij de familie verontschuldigen, dat hij geen afscheid heeft genomen.

¹ Voor belangstellenden zij echter naar dezen verwezen, nl. van der Aa, Biographisch Woordenboek, het Nieuw Nederlandsch Biographisch woordenboek en Mr. W. B. S. Boeles, Frieslands Hoogeschool, deel II blz. 114.

² Aangetroffen in de Collectie Bijleveld, Rijksarchief.

Hoe de jonge man aan reisgeld gekomen is, blijkt uit het postscriptum, want daarin staat, dat hij bij een der huurders van zijn vader de hunnr heeft gemd. Hiermee zal hij de reis beginnen „om voorts te sijen dat ick mij selfs mag generen”.

Pieters zwager Jacob Bouricius, die zelf zooveel in het buitenland vertoefde, had blijkbaar geen bezwaar zijn zoon de wijde wereld in te sturen, mits gewaarschuwd voor alle mogelijk dreigende gevaren! En zoo komen we thans tot den door hem geschreven brief¹ die geheel voor zich zelf spreekt.

S. P. Charissime fili. Quo affectu quove animi dolore imo quantis lachrymis te navem conscendentem ac abeuntem sim prosecutus, non facile dixero. Nam cum manum mihi porrigens valediceres, quasi extra me positus verbis nullis, nullis comprecationibus usus sum, et tu statim oculis meis te subducens non amplius a me visus es. Mansi cum sorore tua ligneo capite² aliquamdiu et navem fluctus maris sulcantem visu quantum potui consequerbar. Sed tandem moestus urbem repetens Leovardiam concedens in xultis praecibus te Deo optimo maximo commendavi quod et quotidie facio, illius bonitatem deprecans ut te ducere ac reducere sanum salvumque dignetur, pietate morum, honestate, sobrietate, placabilitate et eruditione auctum quod futurum est, si tu precibus id quoque assiduus ab eo contenderis qui δωτήρ πάντων δώρων est. Quoniam autem tibi cum Catholicis in Catholica Academia vivendum erit, te moneo, iterum atque iterum hortor, ut te in templis et sacris adsistens ita geras ac componas, ne nullam suspicionem diversae sententiae contrahas. Illud autem praesentem te monui ac absentem etiam atque etiam moneo ne cum quoquam unquam de religione disputes aut contendas, cum id periculosum sit. Et si quisquam te de religione interroget, respondebis te professione juris nontheologiae studiosum esse, te sentire quod Catholica et universalis sentit ecclesia ac in ea fide in qua Patres Cyprianus, Basilius, Chrysostomus, Augustinus reliquique sancti mortui sunt quamve libris editis professi sunt permansurum, addens tibi interdictum esse publico Principum Belgiconum edicto de religione disputare. His ac consimilibus verbis ora eorum quae te tentabunt obstrue, ne ullum tibi periculum crees. In templo flexis genibus quod apostolos imo ipsum

¹ De verwijzingen naar Latijnsche schrijvers dank ik aan de vriendelijke bemoeiingen van Prof. Dr. P. J. I\$nk, die ook den brief met het handschrift vergeleek.

² = houten pier, van waar de schepen afvoeren.

salvatorem Christum fecisse textus communicat preces funde ac pro tua salute, ac nobis omnibus Deum ardentem comprecare ut nobis omnia velit esse prospera et nos mutuo iterum videre possimus, nec enim verbis efferre possum quantopere mater tui amantissima id exspectat quantis lachrymis absentem te prosequatur, quae perpetuae erunt, nisi tibi omnia feliciter prospereque evenire per litteras tuas intellexerit quas frequentes a te expectat amoris in se tui testes locupletissimos. Quae quam tenere te amet, tu non ignoras, nos omnes scimus. Illud autem ante omnia te moneri iussit ne de nocte per plateas vageris, aut pedem domo efferas. Nihil enim periculosius est quod mors miseri istius Germani Franequerae satis comprobatur, qui si intra hospitium suum haesisset, adhuc viveret. Deinde quoque vitabis consortium malorum ac ebriosorum studiosorum, quo optimus quisque corrumpitur. Geras te honeste, modeste, ac graviter ut soles, ac operam da ut cognatum tuum Gaimn Antonium Hopperum virum gravem ac doctum tibi concilies amicumque reddas. Id enim tibi apud omnes auctoritatem parabit. Sed ne nimia accessio fastidium pariat, recte facies, si singulis septimanis semel tantum eum accesseris, modeste et de variis quoque legisti conferens ut intelligat te non esse corpus sine pectore nec tempus inutiliter trivisse, loquaris praemeditatus, nihil temere asserens nihil inconsiderate effutiens. Est enim sermo animi index, et qualis vir talis oratio. Exhibe et theses tuas et carineii ut ex iis de profectu tuo in jure et bonis literis iudicare possit. Nec est quod erubescas in re honesta, neque enim inhonestum est apud consanguineos specimen ingenii edere. Dabis quoque operam ut exemplo D. Praesidis Viglii¹ disputando opponendo inter studiosos tibi nomen aliquod pares. Quod si hac aestate aliquam disputationem adornare cupis, Gregorio Hoppero² Domino in Dalem et in Archiducali privato senatu consiliario dignissimo vel soli vel una cum fratre Gaio Antonio Hoppero² Protonotario Apostolico theses dedicabis, quas ele-

¹ De bekende *Viglius ab Aytta* (1507—1577), die zoowel voorzitter van den Geheimen Raad als voorzitter van den Raad van State geweest is. Hij was een oom van den tweeden man van Bauck Buygers, Hette van Aytta.

² Beide zonen van Joachim Hoppers (1523—1576), die even als zijn vriend Viglius van Aytta zitting heeft gehad in den Geheimen Raad en den Raad van State. *Gregorius Hoppers*, heer van Dalem, is genoemd naar zijn grootvader van Moeders zijde: Gregorius Bertolphus van Aken. George was lid van den Geheimen Raad der Aartshertogen sedert 1605; hij overleed 1610 te Brussel. *Gaius Antonius Hoppers* was proost van St. Pieter te Leuven en kanselier van de Universiteit aldaar.

ganti stylo et omatn verborom compones ut Lovanienses Professores re ipsa deprehendant te in iure non poenitendum profectum fecisse. Velim ut in honorem Familiae Hopperianae carmen aliquod varii generis pangas ac typis mandes. Vales metrica scientia satis, si ingemum intenderis, et conciliabis tibi omnes non parum; copiosam tibi materiam suppeditabit paterna dignitas, eruditio summa summi apud serenissimum p.m.¹ Hispaniarum regem Philippum secundum et eius liberi. Gregorius nomen fert avi materni quondam primi Praesidis Frisiae nomine imperatoris Caroli 5. Haec omnia fertilem dabunt materiam versificandi. (*Wordt vervolgd*).

Leeuwarden.

J. H. GOSLINGS—LYSEN.

Een antieke Roosevelt

Ne noster quidem Gratidianus officio viri boni functus est tum, cum praetor esset collegiumque praetorium tribuni plebi adhibuissent, ut ves nummaria de communi sententia constitueretur; iactabatur enim temporibus illis nummus sic, ut nemo posset scire, quid haberet.

Cic. de Officiis 3. 80,

E.S.

¹ p.m. = piae memoriae.